

Андрэй Шулаеў

Мінск

Вексілалагічная спадчына Рэчы Паспалітай XVI–XVIII стст. у расійскіх трафейных калекцыях

УСТУП

Вексілалогія – спецыяльная навуковая гістарычная дысцыпліна, якая вывучае сцягі і аб'екты блізкія да іх па функцыях (вексілоіды, транспаранты, харугвы, штандары, вымпелы і г. д.), а таксама комплексы ўяўленняў, датычныя сцягоў або спадарожных ім рэчаў, традыцыі і рытуалы. Вексілалогія – гэта дысцыпліна, якая ўзнікла толькі ў другой палове XX ст. і яе навуковы апарат яшчэ толькі фармуецца.

Неабходна зазначыць, што стан вывучэння вексілалогіі Рэчы Паспалітай на сёння знаходзіцца на пачатковай стадыі. З аднаго боку, да гэтай праблематыкі звярталіся як беларускія, так і замежныя даследчыкі (варта згадаць беларускіх даследчыкаў А. Цітова, В. Насевіча, польскіх даследчыкаў А. Знамяроўскага, А. Бэмблоўскага, К. Гузэка, літоўскіх даследчыкаў Э. Рымшу, Й. Юргініса і інш.), і разам з тым, вышэйпазначанай тэме пакуль прысвечаная вельмі малая колькасць даследаванняў. Наяўныя ж публікацыі закранаюць, як правіла, толькі паасобныя аспекты, пры гэтым вексілалагічная спадчына падаецца альбо ў кантэксце іншых навук, напрыклад, у кантэксце геральдыкі (як проста асобны аспект геральдычнае спадчыны), альбо раскрываецца фрагментарна.

Вялікі пласт вексілалагічных аб'ектаў, а таксама архіўных звестак пра такія аб'екты, не апрацаваны і не ўведзены ў навуковы ўжытак, альбо папросту недаступны беларускім даследчыкам, тады, як музейныя зборы і архівы Швецыі, Польшчы, Літоўскай Рэспублікі, Расійскай Федэрацыі захоўваюць аўтэнтычныя вексілалагічныя аб'екты і выяўленчыя ды наратыўныя крыніцы, датычныя такіх аб'ектаў.

Даследаванне вексілалагічнай спадчыны Рэчы Паспалітай павінна грунтавацца ў першую чаргу на аналізе аўтэнтычных для перыяду, што вывучаецца, крыніцаў. Крыніцы, у сваю чаргу, падзяляюцца на выяўленчыя і наратыўныя, прычым з улікам спецыфікі прадмета, які вывучаецца (вексілалагічнай спадчыны), выяўленчым крыніцам аддаецца перавага. Выяўленчыя крыніцы, у сваю чаргу, падзяляюцца на:

– захаваныя аўтэнтычныя палотнішчы (да гэтае групы таксама можна, з пэўнымі абмоўкамі, дадаць матэрыялы графічнай фіксацыі вексілалагічных аб'ектаў);

– выявы, на якіх, сярод іншага, прысутнічаюць вексілалагічныя аб'екты.

Прынцыповае адрозненне паміж матэрыяламі графічнай фіксацыі і выявамі з вексілалагічнымі аб'ектамі ў тым, што ў першым выпадку мы гаворым пра перамалёўку захаванага аўтэнтычнага вексілалагічнага аб'екта з мэтай яго каталагізацыі, а значыць – з умоўна дакументальнай дакладнасцю, без пабочных дэталей, без перспектывных і прапарцыянальных скажэнняў, з наяўнасцю мінімальнай неабходнай атрыбуцыі. У другім выпадку мы маем на ўвазе графічную выяву, на якой прысутнічаюць вексілалагічныя аб'екты (аб'ект), але мэтай стварэння выявы з'яўляецца не каталагізацыя вексілалагічнага аўтэнтычнага аб'екта, але адлюстраванне пэўнай падзеі, асобы, групы асобаў ці кампазіцыі сучасных аўтару. Пры гэтым вексілалагічны аб'ект з'яўляецца дадатковым элементам і таму на выяве могуць прысутнічаць дадатковыя элементы, скажэнне прапарцыяў, вексілалагічны аб'ект можа быць паказаны часткова, з упущэннем нейкіх дэталей і г. д. Нарэшце, выявы з паказаннем несучасных аўтару падзеяў, кампазіцыяў толькі ў асобных выпадках, з пэўнымі абмежаваннямі ці пры наяўнасці верыфікацыі дакладнасці паказаных на выявах вексілалагічных аб'ектаў пры дапамозе іншых крыніцаў, могуць разглядацца як дадатковая дакументальная крыніца.

З гэтага атрымліваем наступную іерархію крыніцаў:

- выявы захаваных аўтэнтычных вексілалагічных аб'ектаў;
- выявы вексілалагічных аб'ектаў з каталогаў музейных калекцыяў;
- выявы, на якіх адлюстраваныя вексілалагічныя аб'екты, якія ўзніклі ў час стварэння выяваў;
- наратыўныя крыніцы з апісаннем вексілалагічных аб'ектаў, у тым ліку:

А. інвентарныя апісанні з каталогаў музейных калекцыяў;

Б. інвентарныя апісанні трафейных збораў, таксама інвентары, што былі створаныя пры атрыманні, перадачы і г. д. трафеяў падчас вайсковых дзеянняў;

В. апісанні і фрагменты апісанняў вексілалагічных аб'ектаў у розных наратывах;

– іншыя крыніцы.

Агульная колькасць вядомых на сёння захаваных вексілалагічных аб'ектаў, што датуюцца XVI–XVIII стст., у музейных калекцыях дасягае амаль паўтысячы адзінак. Пры гэтым:

1) колькасць экспанатаў у розных музейных калекцыях значна адрозніваецца, што выклікана гістарычнай спецыфікай фармавання гэтых музейных фондаў;

2) на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь аб'ектаў вексілалагічнай спадчыны Рэчы Паспалітай перыяду XVI–XVIII стст. на сённяшні дзень не выяўлена зусім.

Геаграфія ўказаных вышэй музейных калекцыяў уключае Швецыю, Польшчу, Літоўскую Рэспубліку, Украіну, Расійскую Федэрацыю. Трэба адзначыць, што ступень вывучанасці музейных фондаў Расійскай Федэрацыі і Заходняй Еўропы на разглядаемы тут прадмет на сёння застаецца недастатковаю, вынікам чаго ёсць малая колькасць вексілалагічных аб'ектаў, уключаных у шырокі навуковы зварот.

Сярод вядомых музейных калекцыяў неабходна выдзеліць наступныя:

- Трафейная вексілалагічная калекцыя Вайсковага музея ў Стэкгольме;
- Вексілалагічная калекцыя Музея Войска польскага ў Варшаве;
- Калекцыя тканінаў Нацыянальнага гістарычнага музея Літоўскай Рэспублікі ў Вільнюсе;
- Калекцыя тканінаў замка Вавель у Кракаве;
- Калекцыя былога Артылерыйскага музея Расійскай імперыі ў Санкт-Пецярбургу, часткова перададзеная цяпер у Эрмітаж;
- Львоўскі гістарычны музей;
- Харкаўскі гістарычны музей;
- Днепрапятроўскі гістарычны музей;
- інш.

У дадзеным даследаванні мы засяродзімся на аналізе вексілалагічных аб'ектаў былой Рэчы Паспалітай, што зберагаліся і/ці зберагаюцца ў зборах і музейных калекцыях Вялікага Княства Маскоўскага, пазней Расійскай імперыі і цяпер Расійскай Федэрацыі на падставе інвентарных вопісаў. Варта адзначыць, што большасць адзінак захавання ў вышэйпералічаных зборах і калекцыях, перадусім трафейных, да нашага часу не дайшла, прычынай чаго сталіся пажары XVII–XIX стагоддзяў, а таксама расфарміраванні фондаў, рэквізіцыі, рэвіндыкацыі і г. д. З гэтай прычыны вельмі важнаю крыніцай для вывучэння згаданых збораў і калекцыяў з'яўляюцца захаваныя вопісы, сярод якіх трэба згадаць перадусім:

1) Інвентарны вопіс трафеяў Вялікага Княства Маскоўскага падчас вайны 1654–1667 гг., дасланых у Разрад і Прыказную ізбу ў Смаленску (РГАДА, ф. 210, воп. 6с., спр. 7);

2) Описание артиллерийского зала достопамятных и недостопамятных предметов 1862 г. И. Талызина (Архив ВИМАИВиВС, ф. 3Р, оп. 2, д. 354).

У межах даследавання быў праведзены параўнаўчы аналіз вексілалагічных аб'ектаў са згаданых крыніцаў з мэтай высветліць, ці маецца пераемнасць паміж апісанымі ў вопісах калекцыямі, а таксама статыстычны аналіз па стандартызаванай анкеце з мэтай выявіць характэрныя асаблівасці і адметныя якасці вексілалагічных аб'ектаў Рэчы Пас-

палітай у XVII–XVIII стагоддзях, што дазволіла, з аднаго боку, атрымаць структураваныя звесткі па вызначаных крытэрыях, каб далей абагульніць іх і сістэматызаваць. Было праведзенае даследаванне па тэме вексілалагічнай тэрміналогіі Вялікага Княства Маскоўскага XVII стагоддзя, што, з аднаго боку, было абавязковаю ўмоваю правядзення параўнаўчага і статыстычнага аналізу, а з другога – мае каштоўнасць з пункту гледжання працы з расійскімі архіўнымі крыніцамі па заяўленай праблематыцы і адначасова з пункту гледжання выяўлення ўзаемных запазычанняў у галіне вексілалогіі ды вексілалагічнай тэрміналогіі паміж Вялікім Княствам Літоўскім і, шырэй, Рэччу Паспалітай ды Вялікім Княствам Маскоўскім. У якасці дадатку да артыкула прапануецца кароткі тэрміналагічны маскоўска-беларускі слоўнічак абраных вексілалагічных азначэнняў.

1. НАЯЎНЫЯ КРЫНІЦЫ

Інвентарны вопіс трафеяў Вялікага Княства Маскоўскага падчас вайны 1654–1667 гг., дасланых у Разрад і Прыказную ізбу ў Смаленску

На сённяшні дзень вопіс захоўваецца ў Расійскім дзяржаўным архіве старажытных актаў (ф. 210, воп. 6с, спр. 7) і аналізуецца паводле публікацыі Эльмантаса Мейлюса і Антонія Урманскага. Вопіс не мае назвы і ілюстрацыяў ды з’яўляецца часткаю шырэйшага апісання вайсковых паходаў вялікага князя маскоўскага Аляксея Міхайлавіча ў 1652–1655 гг., складзены вопіс у 1655 г.

Прааналізаваны вопіс быў складзены, верагодна, адным з пісараў Разраду ў Смаленску ў мэтах уліку трафеяў, што паступалі ў Разрад ды ўтрымлівае ў храналагічным парадку апісанні справаздачы начальнікаў маскоўскіх вайсковых аддзелаў, што адпраўляліся ў раз’езды з пунктаў базавання асноўных сілаў войскаў Вялікага Княства ды вярталіся з палоннымі і вайсковымі трафеямі, якія ў Разрад здавалі. Пры перадачы трафея ў Разрад рабілася яго кароткае апісанне з указаннем начальніка аддзела, месца і даты ўзяцця трафея і/ці палоннага, абставінаў атрымання; пры гэтым, што характэрна, элементы з каштоўных металаў, напрыклад, навершы тронкаў і да т. п. здымаліся ды захоўваліся асобна. Згадкі пра перадачу ў Разрад вексілалагічных аб’ектаў датуюцца паміж 15.06.1654 г. і 30.11.1655 г. і складаюць 143 адзінкі (геаграфія атрымання трафеяў ахоплівае тэрыторыі сучаснай Рэспублікі Беларусь, а таксама Віленскага ваяводства сучаснай Літоўскай Рэспублікі). Пасля яны былі адасланыя ў Прыказную ізбу ў Смаленску: “И ноября ж въ 28 день по государеву указу и по приказу боярина и воеводы князя Бориса Александровича Репнина с товарищи, в Смоленску в Приказной

избе, дьяк Фома Микифоров знамена все принял и в нихъ росписался он же”¹.

Описание артиллерийского зала достопамятных и недостопамятных предметов 1862 г. И. Талызина

На сённяшні дзень вопіс захоўваецца ў архіве Вайскова-гістарычнага музея артылерыі, інжынерных войскаў і войскаў сувязі (ф. 57, воп. 1, спр. 44) і ўяўляе сабой рукапісную кнігу ў кардонным пераплёце са скураным карашком. Рукапіс выкананы на тонкай жаўтаватай паперы сярэдзіны XIX ст. на 156 аркушах. Памер аркуша 33,2х21,1 см. У рукапіс уклееныя 1 гравюра і 50 акварэльных малюнкаў сцягоў, штандараў, шапак, рыцарскіх рыштункаў і г. д. Да тэмы дадзенага даследавання датычаць малюнкi гэтак званых польскіх сцягоў, выкананыя на шчыльнай паперы XIX ст. і ўклееныя ў рукапіс асобным блокам. Можна зрабіць выснову пра тое, што малюнкi не былі вырабленыя спецыяльна для апісання, але былі сабраныя і ўклееныя ў рукапіс пазней за момант ягонага складання.

Гісторыя самой Артылерыйскай залы пачынаецца ад 28.06.1785 г., калі быў выдадзены загад аб пачатку збору. Ідэя ж аб складанні падрабязнага апісання Залы адносіцца да 1806 г., тым не менш, заканчэнне складання прааналізаванага тут вопісу датуецца 1862 г. і звязваецца з тагачасным загадчыкам Залы Іванам Талызіным перад пераездам экспанатаў Залы з будынка Старога арсенала (Ліцейны завулак, Санкт-Пецярбург), дзе той змяшчаўся дагэтуль, у будынак Новага арсенала ў Кронверку ў 1865 г. (Петрапаўлаўская фартэцыя, Санкт-Пецярбург).

Апісанні вексілалагічных аб’ектаў Рэчы Паспалітай (48 адзінак) змяшчаюцца ў раздзеле Вопіса “Пакой Царства Польскага” разам са зброяй, рыштункам, вайсковымі мундзірамі і г. д. [2]².

2. СТАТЫСТЫЧНЫ АНАЛІЗ КРЫНІЦАЎ

Статыстычныя дадзеныя пра сцягі РП у XVII–XVIII стст.

У выніку праведзенага з дапамогаю анкеты аналізу вызначана наступнае:

2. 1. Форма палотнішча

1) Форма палотнішчаў. Найбольш распаўсюджанай формай палотнішча з’яўляецца простакутная без касіцаў, на другім месцы – простакутная з дзвюма касіцамі, прычым простакутная другая форма сустракаецца сярод вымпелаў XVII ст. і штандараў (карнэтаў) XVIII ст.,

¹ E. Meilus, A. Urmaski, *Lietuvių vėliavos maskvėnų nelaisvėje (1654–1655 m.)* [w:] *Ministri historiae: pagalbiniai istorijos mokslai Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės tyrimuose: mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas Edmundo Antano Rimšos 65-mečio sukakčiai*, Vilnius 2013, p. 427–448.

² И. Т а л ы з и н, *Описание артиллерийского зала достопамятных и недостопамятных предметов 1862 г.*, СПб. 2006.

ніжэйшых па іерархіі, чым першая форма. Найменш распаўсюджанаю формою з'яўляецца трохкутнае палотнішча (па 1 адзінцы на XVII і XVIII стст.). На падставе аналізу аўтэнтчных вексілалагічных аб'ектаў з іншых музейных калекцыяў можна сказаць, што бліжэй да XVIII ст. назіраецца яўная тэндэнцыя да змяншэння памераў кавалерыйскіх палотнішчаў, але ў дадзеным выпадку такое параўнанне правесці не ўяўляецца магчымым з прычыны адсутнасці апісання памераў сцягоў да XVIII ст.

2. 2. Каляровая гама палотнішчаў

Каляровая гама. У XVII ст. найбольшую перавагу мае белы колер, што тлумачыцца шырокай распаўсюджанасцю белай непафарбаванай тканіны праз таннасць яе вырабу, на другім месцы – чырвоны колер, далей – чорны, затым – жоўты/залаты (найбольш распаўсюджаны ў дробных элементах, накішталт літараў і г. д.) і г. д. паводле убывання. На XVIII ст. мы заўважаем ужо іншую спецыфіку: жоўты/залаты, затым – белы і толькі пасля – чырвоны. Гэта можа быць патлумачана найперш спецыфікай захаваных сцягоў з калекцыі XVIII ст., дзе перавагу маюць сцягі гэтак званага рэгулярнага лінейнага войска, частка з якіх – гвардзейскія, тады, як у Вопісе за XVII ст. найбольш адлюстравана сцягоў ірэгулярных шляхецкіх і народных вайсковых адзінак. Разам з тым, можна казаць пра моду на жоўтыя палотнішчы ў XVIII ст.

2. 3. Каляровае члянэнне палотнішчаў

Тут знаходзім цікавую тэндэнцыю, якая заключаецца, з аднаго боку, у змяншэнні відаў кампазіцыйнага члянэння: гэтак у XVIII ст. мы не сустракаем ужо члянэння ў шахматы, члянэння на трохкутнікі, змяншаецца колькасць сцягоў з гарызантальнымі палосамі, вельмі распаўсюджаных у старыя часы. І разам з тым, з'яўляецца, прычым у вялікай колькасці, зусім новы тып – Фламы (трохкутныя элементы, што ідуць ад вуглоў сцяга да цэнтра; ад ням. Flamme – полымя). Фламы – гэта вельмі яскравы прыклад пераймання з Прускай вексілалогіі. На сённяшні дзень гэты тып члянэння атрымаў шырокае распаўсюджанне ў сцягах Рэспублікі Польшча, Украіны, Расійскай Федэрацыі і інш., хоць для земляў былой Рэчы Паспалітай ён з'яўляўся не болей, як данінай модзе.

Найбольш жа распаўсюджанымі былі альбо палотнішчы зусім без члянэнняў, альбо палотнішчы з акантоўкай.

2. 4. Выявы на палотнішчах

Элементы на палотнішчы. Найбольш распаўсюджанымі былі розныя віды крыжоў (на жаль, для XVII ст. удакладніць тыпы крыжоў немагчыма, хоць звесткі з іншых музейных крыніцаў паказваюць на Мальтыйскі тып крыжа, як на найбольш распаўсюджаны) і геральдычныя элементы, далей ідуць дэкаратыўныя элементы і выявы хрысціянскіх святых, перадусім, Маці Божай. У зафіксаваных у Вопісе I. Талызіна сцягах XVIII ст. вельмі часта сустракаюцца гербы Пагоня, здвоеныя гербы Рэчы Паспалітай, выява Арханёла Міхаіла ў якасці герба Украіны.

Шмат якія элементы сустракаюцца адно ў адзінкавым выпадку: карона, шабля, вянок і г.д.

2. 5. Дадаткова

Легенды на палотнішчах сустракаюцца рэдка, маюцца: кірылічныя, лацінскія па-лацінску, лацінскія па-польску, адзінкавы выпадак арабскай легенды (XVII ст.), некалькі прыкладаў напісання легенды гатычным шрыфтам (“Слова цыфирные”) (XVII ст.).

Паводле асаблівасцяў палотнішча перавагу складаюць аднабаковыя палотнішчы, г. зн. такія, у якіх выява на адваротным баку люстрана паўтарае выяву на галоўным баку. Цікава, што надпісы на адваротным баку аднабаковых палотнішчаў пішуцца справа-налева. Двухбаковыя палотнішчы ў асноўным адносяцца да XVIII ст.

Сярод тронкаў найбольш распаўсюджаным у XVII ст. быў тып драўлянага пастаяннай таўшчыні тронка з паліхромнай размалёўкаю без наверха ці з наверхам у выглядзе металічнага гроціка. Радзей сустракаюцца гусарскія дзіды, звычайныя тронкі з драўляным ахоўным элементам для рук – яблыкам (зрэшты, складальнік Вопісу – непаслядоўны ў тэрміналогіі ды часта блытае гроцік з яблыкам), радзей з жалезным дэкаратыўным наканечнікам; без цемляка.

У Вопісе I. Талызіна XVIII ст. апісанні тронкаў зусім адсутнічаюць. Відавочна, што ў Артылерыйскім музеі сцягавыя палотнішчы захоўваліся асобна ад тронкаў.

3. АНАЛІЗ ТРАФЕЙНЫХ КАЛЕКЦЫЯЎ

Праведзены параўнаўчы аналіз дазваляе зрабіць наступныя высновы:

а) вексілалагічныя аб’екты Рэчы Паспалітай XVI–XVIII стагоддзяў траплялі ў расійскія зборы перадусім у якасці трафeyaў (сцягі вайсковых фармаванняў Расійскай імперыі XIX ст. на беларускіх тэрыторыях, што прысутнічаюць у зборах былога Артылерыйскага музея і прыведзеныя ў Апісанні I. Талызіна, засталіся па-за межамі дадзенага даследавання);

б) пераемнасць паміж зборамі XVI–XVII стст. і зборамі XVIII ст. не прасочваецца. Хутчэй за ўсё, на момант складання калекцыі Дастапамятнай залы (дзеля чаго на працягу другой паловы XVIII ст. у Залу перадаваліся цэлыя калекцыі з іншых месцаў захавання, напрыклад, з Ораніенбаўма, Цэйхгаўза Петрапаўлаўскай фартэцыі і г. д.) сцягі XVI–XVII стст. ужо былі беззваротна страчаныя.

в) вексілалагічныя аб’екты з вопісу XVII ст. карэлююць па характарыстыках са зборамі таго ж часу, што захоўваюцца ў Вайсковым музеі Швецыі ў Стакгольме, але:

– лепш атрыбутаваныя;

– маюць статыстычныя адрозненні, для прыкладу, па каляровай гаме. Гэта дазволіць удакладніць і дапоўніць звесткі па выніках комплекснага аналізу трафейнай калекцыі ў Стакгольме і іншых;

г) вексілалагічныя аб'екты з Вопісу І. Талызіна падзяляюцца на няроўныя па колькасці групы:

– сцягі, перададзеныя ў Польшчу ў 1920–1930-я гг. савецкім урадам (меншая па колькасці);

– сцягі, якія былі страчаныя альбо захоўваюцца ў запасніках Эрмітажа і Вайскова-гістарычнага музея артылерыі, інжынерных войскаў і войскаў сувязі Міністэрства абароны РФ. Датэчна апошняя група патрэбныя росшукі непасрэдна ў музейных фондах Расійскай Федэрацыі;

д) вексілалагічныя аб'екты са збораў Дастапамятнай залы добра атрыбутаваныя і нават маюць акварэльныя выявы, што дазваляе праводзіць іх комплексны аналіз.

Агулам: увядзенне ў навуковы ўжытак вышэйпералічанага корпусу вексілалагічных аб'ектаў і іх апісанняў у сукупнасці з вынікамі аналізу захаваных аўтэнтычных аб'ектаў з іншых калекцыяў, а таксама са звесткамі пра гістарычны лёс адпаведных збораў і калекцыяў, дазволіць правесці комплексны аналіз вексілалагічнай спадчыны Рэчы Паспалітай XVI–XVIII стст.

4. СПРОБА РЭКАНСТРУКЦЫІ АСОБНЫХ ПАЛОТНІШЧАЎ

У межах працы з вышэйпададзенымі крыніцамі аўтарам зробленыя спробы рэканструкцыі паасобных вексілалагічных аб'ектаў з XVIII ст. на падставе іх апісання з выкарыстаннем у якасці аналогіяў захаваных аўтэнтычных палотнішчаў з аналагічнага перыяду ў іншых музейных калекцыях.

Гэтак цікаваю знаходкаю сталася апісанне сцяга ўзятага пад Гародню 29.08.1655 г.: “... прислал из Гродны [...] литовского человека. [...] С нимъ ж прислано знамя большое гайдуцкое 6 клинов 2 белых, 4 алых, меж клиня клеймо с одну сторону, писано сусалным золотом, под клеймом слова латынские золотомъ ж навожаны, по другую сторону – клейма дикая [...] коза, меж рог крыжикъ черной, около ево опушка – тафтишка зеленая, с одново краю изодрано, ис все ветхая, древко крашено краски разным” [1, 439]. Па-першае, апісанне дзікай казы вельмі добра карэлюе са старажытным гербам Горадні, на якім паказаны алень з крыжом паміж рагоў, вельмі верагодна, што маскоўскі пісар, які не быў знаёмы з геральдыкай Вялікага Княства Літоўскага, пераблытаў аленя з казой. Па-другое, аналіз паведамлення пра 2 белыя і 4 чырвоныя кліны (даслоўна - трохкутнікі) прыводзіць да высновы аб члянэнні палотнішча дыяганальнымі лініямі на два белыя ды два чырвоныя трохкутнікі, пры гэтым сцяг часта сшываўся папалам, бо шырыня тканіны мела абмежаванні, а гайдуцкі сцяг адносіўся да пяхотных (пяхотныя сцягі, як адрозніваліся вялізнымі памерамі, часта 2,5х3,0 м.) і пісар два бакавыя трохкутнікі з-за гарызантальнага шва палічыў як чатыры. Нарэшце, ён зрабіў прыпушчэнне, што кляймо (гэтак маскоўскі

пісар называў у Вопісе выявы гербавыя), набітае сусальным золатам магло быць гербам Пагоняй.

5. ТЭРМІНАЛАГІЧНЫ АСПЕКТ

Трэба сказаць колькі словаў пра тэрміналагічныя азначэнні, што ўжываліся невядомым маскоўскім пісарам пры апісанні перадаваных у Разрад трафеяў, зафіксаваныя ў Вопісе XVII ст.

– малая ступень вывучанасці дадзенай праблематыкі;

– непаслядоўнасць у карыстанні невядомым пісарам (пісарамі?) азначэнняў, што датычаць вексілалагічных аб’ектаў, гэтак гроцік, які з’яўляецца варыянтам наверху тронка і яблык, які з’яўляецца элементам аховы рукі сцяганошы, – блытаюцца месцамі; слова “вкоски” можа пазначаць у розных частках тэксту касіцу (трохкутнік, прышыты да палотнішча), трохкутнік члянэння палотнішча і трохкутны элемент акантоўкі.

– нарэшце, у тэксце прысутнічаюць словы, для перакладу якіх патрэбныя дадатковыя даследаванні (“желецостики”, “бывала”, “кый”).

У дадатку 2 прыводзім Кароткі тлумачальны слоўнік абраных маскоўскіх вексілалагічных тэрмінаў XVII ст.

Дадатак 1

Стандартызаваная анкета, паводле якой праведзены статыстычны аналіз заяўленых крыніцаў

№ п/п	Адметная якасць
Палотнішча	
1	* калекцыя, да якой адносіцца аб’ект, ідэнтыфікацыйны нумар аб’екта
2	* датаванне аб’екта
3	* форма палотнішча
4	* габарыты палотнішча
5	* каляровая гама
6	* 1- / 2-баковае палотнішча
7	* геральдычныя элементы на палотнішчы
8	* негеральдычныя элементы на палотнішчы
9	* легенды на палотнішчы
10	* наяўнасць акантоўкі (вузкая/шырокая, па трох/чатырох баках, прасталінейная/фігурная, з дэкаратыўнымі элементамі), наяўнасць махры, кутасоў, стужак пры палотнішчы
11	* тэкстыльныя тэхналогіі: - зшыванне; - аплікацыя: -- праразная; -- накладная; - вышыўка; - размалёўка: -- манахромная; -- паліхромная

12	* тыпы разбурэння палотнішчаў: - механічныя пашкоджанні; - распаўзанне тканіны; - ападанне фарбы; - выцвітанне фарбы
Тронак	
13	* тып тронка: - кавалерыйская дзіда / просты тронак / са складаным папярочным сячэннем; - кароткі / даўгі; - з гроцікам / без гроціка; - са скабой / без скабы
14	* наверша тронка - гроцік; - зрэзань дзіды (баявы / дэкаратыўны) - іншы
15	* спосаб мацавання палотнішча: - цвікамі / петлямі / запасам; - з прышыўным / уласным запасам
16	* аздаба тронка: - наяўнасць размалёўкі: -- манахромная / паліхромная; - надпісы на тронку; - абшыўка тронка; - накладныя элементы тронка; - набіццё дэкаратыўных цвікоў
17	* наяўнасць цемляка
18	* іншае

Дадатак 2

**Кароткі тлумачальны слоўнік абраных маскоўскіх
вексілалагічных тэрмінаў XVII ст.**

№ *	Тэрмін ў форме, як у тэксце	Тэрмін у першаснай форме	Тлумачэнне
1	Знамя		сцяг, тып вексілалагічнага аб'екта
2	Тафта		тонкая шчыльная шаўковая ці, радзей, баваўняная тканіна
3	Червчатая	Червчатый	ярка-малінавы (сумесь чырвонага з сінім) колер
4	Опушка		прышытая (ці, радзей, намаляваная) акантоўка вакол палотнішча (бывае: "Опушка клинчатая" ці таксама "Опушка клинами" – акантоўка, што складаецца з рознакаляровых трохкутнікаў)
5	Киндячное	Киндячной	выраблены з тканіны "Киндяк", гл.
6	Киндякъ		баваўняная, набойчатая, часцей чырвоная тканіна
7	Крашенинное	Крашенинной	выкананы з "Крашенины", гл.
8	Лазарево	Лазаревой	блакітны колер

9	Прапор		тып вексілалагічнага аб'екта, гл. "Значик"
10	Опущено		абшыта акантоўкаю, гл. "Опушка"
11	Тафтаной		выраблены з тканіны "Тафта", гл.
12	Вишнева	Вишневой	вішнёвага колеру
13	Знаменишко		памянш. ад "Знамя", гл.
14	Полотняное	Полотняной	выраблены з тканіны "Полотно", гл.
15	Набито сусальным золотом		выява, намалёваная сусальным золатам па спецыяльна прапітаным палотнішчы ці дэталі тронка.
16	Гротик		наверша тронка сцяга, тут сустракаецца: жалезны, жалезны пазалочаны, жалезны на 4 грані, жалезны на 4 грані з жалезным прутам (?), мядзёны пазалочаны, жалезны дзідай, дзідаю на 3 грані
17	Крыж		выява крыжа на палотнішчы
18	Полотно		пяньковая, ільняная ці баваўняная тканіна, часам – палотнішча ў шырокім сэнсе (палотнішча сцяга)
19	Суконной		выраблены з сукна, гл. "Сукно"
20	Миткальное	Миткальной	выраблены з тканіны "Миткаль", гл.
21	Мухояру	Мухояръ	стракатая фарбаваная тканіна з сумесі поўсці, ільна, радзей, бавоўны; больш вядомая пад назваю Муар
22	Крашенина		саматканая грубая фарбаваная, часцей у сіні колер, тканіна
23	Мухояришко		памянш. ад "Мухояръ"
24	Значик		тып вексілалагічнага аб'екта, як правіла, кавалерыйскі, вызначаецца простакутнай формай і невялікімі памерамі
25	Тавтаной		таксама "Тафтаной", выраблены з тканіны "Тафта", гл.
26	Клин		трохкутны элемент каляровага члянення палотнішча
27	Откоски	Откоска	трохкутны элемент каляровага члянення палотнішча
28	Яблоки	Яблоко	1) наверша тронка, яблык, тут сустракаецца: жалезны круглы палужаны (пакрыты паверх тонкім слоём волава дзеля абароны металу), невялікі, пазалочаны сусальным золатам, распісаны сусальным золатам, вытаны ў форме булавы 2) драўляная абарона рукі сцяганошы
29	Перехрестками	Перехрестка	Крыжападобны дэкаратыўны элемент акантоўкі палотнішча
30	Зуфрянной		Выраблены з тканіны "Зефир": баваўняная тканіна з белай пражы
31	Желецо(?)стики		імаверна, жалезнае наверша тронка
32	Камка		шаўковая кітайская тканіна ручной работы з вытканым двухбаковым узорам, пераважна аднакаляровым

33	Портяное	Портяной	з тканіны халста, гл. “Холстина”
34	Таус зелено		сіне-зялёны колер, гл. “Таусинная”, “Таусинный”
35	Гарусное	Гарусной	выраблены з тканіны “Гарус”, гл.
36	Кумачной		выраблены з тканіны “Кумач”, гл.
37	Осиновой цветъ	Осиновой цветъ	сіняга колеру зялёны з шэраватым адценнем колер
38	Ценинное	Ценинный	1) сіні [асацыятыўны шэраг цанінны = маё-лікавы = кітайскі = сіні (колера асацыяваўся з кітайскім парцалінам, распісаным у сіні колера)]; 2) адценне зялёнага (ад колеру цыаніду) – “Цианинный”
39	Бумязъ		баваўняная тканіна; таксама называлася Бумазея ці Бамбазін
40	Выбойчатое	Выбойчатый	тканіна, пакрытая малюнкам спосабам “Выбойка”, гл.
41	Сукно		Паўсцяная ці бваўняная тканіна з ворсам ці без
42	Слова латынские		легенда па-лацінску
43	Крыжишко		гл. “Крыж”
44	Стамидной		выраблены з тканіны “Стамед”, гл.
45	В шахмат		каляровае чляненне палотнішча ў шахматы
46	Копейцо	Копейце	наверша тронка ў выглядзе наверша дзіды
47	Крестъ		выява на палотнішчы крыжа
48	Дороги	Дорога	паласатая, радзей, кратчастая, тканіна ўсходняга паходжання, часта з залатым ці срэбным шыцём, струйчастымі ўзорамі, выявамі раслінаў ці дрэваў
49	Дорожишка		памянш. ад “Дорога”, гл.
50	Гарусъ		1) баваўняная тканіна з бавоўны нізкага гатунку з дробным набіваным (надрукаваным пры дапамозе штампаў) узорам з або-двух бакоў; 2) паўсцяная грубая тканіна
51	Холстина		ільняная, белая ці не, з тоўстай пражы палатнянага перапляцення тканіна
52	Репъ		дэкаратыўны элемент акантоўкі палотнішча ў выглядзе стылізаванага рэпейніка.
53	Черленая	Черленой	ярка-чырвоны колер
54	Турецким писмом		легенда, выкананая арабскімі літарамі
55	Знамянко		памянш. ад “Знамя”, гл.
56	Плетенекъ мишурной		дэкаратыўны матузок з рознакаляровых нітаў, часта нават з залатых, срэбных ці медных
57	Бумажной		выраблены з тканіны “Бумязъ”, гл.
58	На вкосках	Вкоска	1) трохкутная касіца палотнішча; 2) трохкутны элемент члянення палотнішча;

			3) трохкутны элемент акантоўкі, дэкаратыўна разбітай колерам на трохкутнікі
59	Ва(?)жачкой		элемент палотнішча
60	Бешишка		памянш. ад “Бязь”. Бязь – баваўняная тканіна палатнянага тыпу перапляцення
61	Клинцами	Клинец	трохкутны элемент акантоўкі дэкаратыўна разбітай колерам на трохкутнікі
62	Тафтишко		памянш. ад “Тафта”, гл.
63	Знамячко		памянш. ад “Знамя”, гл.
64	Слова цыфирные		легенда, выкананая гатычным шрыфтом, хутчэй за ўсё, па-лацінску
65	Древко ложчатое		тронак з жалабкамі дзеля памяншэння масы тронка пры захаванні трываласці праз рэбры жосткасці паміж жалабкамі
66	4 прута железные (на древке)		дапаможныя элементы тронка ў выглядзе накладных металічных палосаў
67	побег с колцом железным (на древке)		дапаможны элемент тронка ў выглядзе ўбітай жалезнай скабы з жалезным колцам: скаба, верагодна, для абароны рукі сцяганосы, колца – для мацавання з дапамогаю матуза да сядла і/ці сцяганосы
68	Кисти	Кисть	кутас
69	Бархат		шаўковая ці баваўняная тканіна са шчыльным вертыкальным ворсам
70	Отлас		шчыльная шоўкавая ці баваўняная мяккая тканіна з бліскучай ліцавой паверхняй
71	Плетешек золотной		дэкаратыўны матузок з залатымі нітамі ў ім
72	Образ на обе стороны		выява на аднабаковым палотнішчы, якая люстрана паўтараецца на адваротным баку палотнішча
73	Знамя пехотное		тып вексілалагічнага аб’екта, сцяг, вызначаецца вялікімі памерамі
74	Полосокъ	Полоска	палоска
75	Кумач		баваўняная тканіна, пафарбаваная на яркачырвоны колер ці, значна радзей, на сіні колер
76	Крыжикъ		гл. “Крыж”
77	Качишко		тое ж, што Камчишко, памянш. ад “Камка”, гл.
78	Знамя гайдуцкое		тып пяхотнага сцяга, вызначаецца вялікімі памерамі
79	Еловчикъ		вымпел кавалерыйска, тып вексілалагічнага аб’екта
80	Шахматами		гл. “В шахмат”
81	Рудожолтая	Рудожолтой	памаранчавы колер
82	На оба лица		тое ж, што “Образ на обе стороны”, гл.
83	Хвоста	Хвост	тое ж, што “Клин”, гл.
84	Бывала	Бывалый	стары, сцёрты (пра тканіну)

85	Писан рознымі краскамі		паліхромны роспіс
86	Седло		выява сядла на палотнішчы
87	Древко с рукоядю		тронак са спецыяльным патанчэннем для трымання рукою
88	Тафта [...] крапленая		тканіна “Тафта” (гл.) з поўным ці частковым пакрыццём фарбаю, верагодна, спосабам набівання (нанясення малюнка пры дапамозе штампа)
89	Прапорца	Прапорец	гл. “Прапор”
90	Косицы	Косица	касіца
91	Двоеличная	Двоеличной	двухбаковае палотнішча, г. зн. такое палот- нішча, выява на адваротным баку не паў- тарае люстрана выяву на баку галоўным (аднабаковае палотнішча), але істотна адрозніваецца ад яе
92	Опошка		тое ж, што “Опушка”, гл.
93	Золотомъ навожаны		тое ж, што “Набито сусалным золотом”, гл.
94	Таусинная	Таусинной	сіні, цёмна-сіні ці сіневата-ліловы колер
95	Древко грановитое		тронак гранёны ў сячэнні
96	Стамди	Стамед	чырвоная паўсцяная тканіна дыяганаль- нага пляцення
97	Бархате- лишко		памянш. ад “Бархат”, гл.
98	Коса		тое ж, што “Косица”, гл.
99	Косякъ		тое ж, што “Косякъ древочный”, гл.
100	Линями		па форме “Линий”, гл.
101	Слова полские		легенда па-польскі лацінскім шрыфтам
102	Писаны чернилом		элементы на палотнішчы, намаляваныя чорнай ці цёмна-сіняй фарбай
103	Знамя полосатое		тып кампазіцыі палотнішча вексілагіч- нага аб’екта, скроенага з рознакаляровых палосаў тканіны
104	Яблочко		тое ж, што “Яблоко”, гл.
105	Камчишко		памянш. ад “Камка”, гл.
106	Брусничной цветъ		насычаны ружовы колер
107	Знамячко клином		трохкутнае маленькае палотнішча
108	Дорогою хвостъ с коском		трохкутная касіца палотнішча
109	Миткал (миткаль)		баваўняная тоўстая неадбеленая тканіна шэравата-крэмавага колеру
110	Выбойка		спосаб нанясення малюнка на тканіну, калі на тканіне спачатку воскам малявалі нега- тыў будучага ўзору, пасля фарбавалі

			тканіну і затым счышчалі воск; тканіна пад воскам заставалася непафарбаванаю
111	Стамидишко		памянш. ад "Стамед", гл.
112	Опушено		палотнішча, абведзенае акантоўкай – "опушкой", гл. "Опушка"
113	Зенденинное		зроблены з тканіны шоўк ("Зендень")
114	Бархат		тое ж, што "Бархат", гл.
115	Парсуны	Парсуна	партрэтная выява на палотнішчы
116	Косяков древочных	Косякъ древочный	запас палотнішча (частка палотнішча, якая абгортваецца вакол тронка)
117	звена	Звено	дэкаратыўны каляровы матузок пры вымпеле
118	Круг		выява кола на палотнішчы

* тэрміны пададзеныя ў слоўніку па парадку іх знаходжання ў тэксце.

Andrej Shulaeu

Vexillologic Heritage of *Rech Pospolitaja* from the Period between the 16th and 18th Centuries in Russian Trophy Collections

A b s t r a c t

In his article, the author raises the problem of detecting and investigating the vexillologic heritage of *Rech Pospolitaja* in Russian trophy and museum collections. On the basis of a comparative analysis and an analysis based on a standard questionnaire concerning the inventories of the 17th and 18th centuries, the author comes to the conclusion that there are certain traditional patterns and at the same time, a trend towards greater penetration of foreign influences, especially from Prussia. In conclusion, the problem of translation of vexillologic terminology is signalled.